

A nagy pávaszem

Heinrich Mohr barátom és vendégem esti sétájáról hazatérvén a nap utolsó fényénél beült hozzám a dolgozószobába. Az ablakok előtt a messzi távolban a dombos part éles körvonalai által övezett sápadt tó pihent. Gyerekekről és gyerekkori emlékekről beszélgettünk, mivel kisfiam épp jó éjszakát kívánt.

– Amióta gyermekeim vannak – mondtam –, újra felelevenedett bennem gyermekkorom néhány kedves időtöltése. Körülbelül egy éve megint elkezdtem a lepkegyűjtést, és újra van gyűjteményem. Megnézed?

Barátom igent mondott, én pedig kimentem, hogy behozzak két-három könnyű rovartároló dobozt. Csak akkor vettük észre mindketten, hogy ránk sötétedett, amikor fölemeltem az első fedelét: alig lehetett felismerni a kifeszített lepkék körvonalaikat.

Fogtam a lámpát, s amint gyufát gyújtottam, alámerült a kinti táj, és az ablakok csöndesen meredtek az áthatolhatatlan éjszaka kékjébe.

Pillangóim azonban káprázatosan ragyogtak dobozukban, a világos lámpafényben. Fölembük hajoltunk, megcsodáltuk a szép színű képződményeket, és nevén neveztük őket.

– Ez itt egy sárga kökénycsallang – mondtam –, latinul fulminea, errefelé igencsak ritka.

Heinrich Mohr az egyik lepkét a tűnél fogva óvatosan kihúzta a dobozból, és megvizsgálta a szárnyak fonákját.

– Különös – mondta –, semmi sem ébreszti fel bennem oly erősen a gyermekkori emlékeket, mit a lepkék látványa.

S miközben visszatűzte helyére a lepkét, és lefedte a dobozt, így szólt:

– De most már elég! – mondta gyorsan és nyersen, mintha a felidézett emlékek kellemetlenek lettek volna a számára. Mindjárt azután, hogy kivitem a dobozt, majd újra beléptem a szobába, már mosolygott barna, keskeny arca, és cigarettát kért.

– Ne vedd rossz néven – mondta aztán –, amiért nem néztem meg alaposabban a gyűjteményedet. Gyermekkoromban persze nekem is volt, de sajnos magam tettem tönkre az emlékét. Elmesélhetem, bár tulajdonképpen gyalázatos történet.

A lámpa fölött meggyújtotta a cigarettát, aztán felvette rá a zöld emyőt, így arcunk félhomályba merült, majd leült a nyitott ablak párkányára: vékony, szikár alakja alig vált el a sötétségtől. Miközben dohányzott, és az éjszakát odakint a békák magas hangú, távoli koncertje töltötte be, barátom elmesélte a következő történetet.

Nyolc vagy kilenc éves koromban kezdtem el foglalkozni a lepkegyűjtéssel; eleinte különösebb buzgalom nélkül úztam, mint a többi játékot és egyéb szórakoztató időtöltést. A második nyáron azonban, amikor úgy tízéves lehettem, ez a sport egészen rabul ejtett, olyannyira a szenvedélyemmé vált, hogy többször is el akar-

tak tőle tiltani, mert minden másról megfeledkeztem és mindent elmulasztottam. Ha lepkére vadásztam, nem hallottam a toronyórát, akár az iskolára figyelmeztetett, akár az ebédre; szünidőben pedig sokszor egy darab kenyérral növénygyűjtő dobomban hajnaltól éjszakáig a természetet jártam, és még enni se mentem haza.

Néha még ma is érzek valamit ebből a szenvedélyből, ha megpillantok egy különösen szép lepkét. Ilyenkor néhány pillanatra újra elfog az a megnevezhetetlen, mohó elragadtatás, melyet csak a gyerekek ismernek, és amellyel első fecskefarkú pillangómat cserkésztem be. És ekkor hirtelen számtalan gyermekkori pillanat és óra rohanja meg az emlékezetemet: izzó délutánok a száraz, erős illatú pusztán, hűvös, reggeli kerti órák vagy titokzatos erdőszéli esti órák, amikor lepkehálómmal lesben állok, mint egy kincskereső, és minden pillanatban felkészülve várom a legpompásabb meglepetéseket és gyönyörűségeket. És amikor megpillantottam egy szép lepkét – és ilyenkor az sem számított, hogy nem volt különleges példány –, amint egy virágszáron napozik, és tarka szárnyát kinyitva és összezárva le s fel mozgatja, s a vadászszenvedélytől elállt a lélegzetem, amint egyre közelebb osontam hozzá, és láthattam a szárnyak minden erezetét és a csápok finom, barna bundázatát, olyan feszültséget és gyönyört éreztem, a gyöngéd öröm és a mohó vágy egyfajta keverékét, amelyet életemben később csak ritkán tapasztaltam.

Mivel szüleim szegények voltak, és ilyen ajándékkal nem lephetek meg, gyűjteményemet egy közönséges, régi kartondobozban őriztem. Dugókból vágott, kerek parafaszeteleket ragasztottam az aljára, amibe a gombostűket szúrhattam, és a doboz gyűrött kartonfalai

közt őriztem kincseimet. Kezdetben szívesen és gyakran megmutattam gyűjteményemet a barátaimnak, de nekik üvegfedelű rovartartó fadobozaik voltak, meg zöld tüllfalú és egyéb luxussal felszerelt hernyótartó dobozaik, így hát nemigen büszkélkedhettem kezdetleges felszereléssel. De nem is igen támadt igényem erre, sőt fontos és izgató zsákmányaimat elhallgattam előlük, és csak a nővéreimnek mutattam meg őket. Egyszer elkaptam és kifeszítettem egy nálunk ritkaságnak számító, kék színjátszólepkét, s amikor kiszáradt, büszkeségemben legalább az udvarunk túloldalán lakó szomszédnak, egy tanár fiának, szerettem volna vele eldicsekedni. Ez a fiú betegesen pedáns volt, ami gyerekeknél kétszeresen is kísérteties. Jelentéktelen kis gyűjteménye volt, de olyan odaadással és szakszerűen kezelte, hogy szinte már ékszerévé vált. Rendelkezett azzal a kivételes és nehéz tudománnyal, hogy képes volt összeragasztani a sérült és eltört lepkeszárnyakat; minden tekintetben mintagyerek volt, amiért irigykedtem rá, félig-meddig csodáltam és gyűlöltem.

Nos, ennek az eszményi mintagyereknek mutattam meg színjátszólepkémet. Óriási szakértelemmel véleményezte: elismerte, hogy ritka, és mintegy húsz pfennig készpénzértékre taksálta; mert Emil mindenféle gyűjtött tárgyat, lett légyen az bélyeg vagy pillangó, pénzértéke alapján ítélte meg. Ezután bírálni kezdett, úgy vélte, rosszul feszítetem ki: a jobb csápjja görbe, a bal viszont természetellenesen egyenes, és joggal észrevett még egy hibát, nevezetesen azt, hogy a lepkének hiányzott két lába. Én ugyan nem tulajdonítottam különösebb jelentőséget ennek a hiányosságnak, de azért az akadékoskodó alak elrontotta a színjátszólepké fö-

lött érzett örömeimet, és ezután soha többé nem mutattam meg neki zsákmányaimat.

Két évvel később, amikor már nagy fiúk voltunk, ám szenvedélyem mit sem veszített tüzeből, elterjedt a hír, hogy ez az Emil fogott egy nagy pávaszemet. Ez annak idején jobban felizgatott, mintha ma azt hallanám, hogy valamelyik barátom örökölt egy milliót, vagy rábukkant Líviusz kallódó könyveire. Nagy pávaszemet még egyikünk sem tudott fogni, én is csak képről ismertem, amit egy régi lepkés könyvben találtam; a könyv az enyém volt, és kézzel színezett rézmetszetei sokkal, de sokkal csodálatosabbak és pontosabbak is voltak, mint a modern színes nyomatok. Azok közül a pillangók közül, melyek nevét ismertem és még hiányoztak gyűjteményemből, egyetlen egyre sem vágyakoztam annyira, mint a nagy pávaszemre. Sokszor megcsodáltam ábráját könyvemben, egyik barátom pedig azt mesélte róla, hogy ha a barna lepke egy fatörzsön vagy sziklán pihen, és egy madár vagy más ellenség meg akarja támadni, széttárja sötét, elülső szárnyait, megmutatja szép hátulso szárnyait, melyen a hatalmas, világos szemek olyan különösen és váratlanul merednek az ellenségre, hogy a madár megriad és békén hagyja a lepkét.

Ilyen csodaállata volt hát annak az unalmas Emilnek! Amikor meghallottam, az első pillanatban csak örömet éreztem, hogy végre láthatom a ritka állatot, majd izzó kíváncsiság lett rajtam úrrá. Hamarosan persze jelentkezett az irigység is, és úgy éreztem, gyalázat, amiért épp ez az unalomzsák és mitugrász csípte el a titokzatos és becses lepkét. Ezért hát uralkodtam magamon, és nem tettem meg neki azt a szívességet, hogy

átmegyek megnézni a zsákmányt. De gondolataimat képtelen voltam elterelni róla, és másnap, amikor a hírt az iskolában is megerősítették, nyomban elhatároztam, hogy mégis felkeresem.

Ebéd után, mihelyt elszabadulhattam otthonról, átszaladtam az udvaron, fel a szomszéd ház harmadik emeletére, ahol a cselédlány kamrája és a faskamra mellett lévő kis szobában a tanár fia egyedül lakhatott, amiért sokszor megirigyeltem. Útközben senkivel sem találkoztam, s amikor odafönn bekopogtam a kamrajtón, nem érkezett válasz. Emil nem volt otthon, s amikor lenyomtam a kilincset, kinyílt az ajtó, pedig kínosan ügyelt rá, hogy távollétében mindig bezárja. Beléptem, hogy legalább lássam az állatot, és rögtön elővettem mindkét nagy dobozt, amelyben Emil a gyűjteményét tárolta. Ám hiába kutakodtam mindkét dobozban, amikor is az eszembe ötlött, hogy a lepke bizonyára még a feszítődeszkán van. Ott meg is találtam: a nagy pávaszem vékony papírszalaggal leszorított szárnyal feküdt a feszítődeszkán; fölé hajoltam, és közvetlen közletről alaposan szemügyre vettem a bundás, világosbarna csápot, az előkelő és végtelenül finom színezetű szárnysegélyt, a hátulsó szárny belső szegélyének finom, mégis gyapjas bundázatát. Épp csak a pávaszemeket nem láttam, mivel a szárnyakat leszorító papírszalag eltakarta őket.

Dobogó szívvel engedtem a kísértésnek, kihúzkodtam a leszorító gombostűket és levettem a papírszalagokat. Ekkor a négy, hatalmas, különös szem rám nézett: sokkal csodálatosabb és mesésebb volt, mint könyvem ábráján, s ahogy néztem, egyre ellenállhatatlanabb vágyat éreztem, hogy az enyém legyen ez a

pompás állat, és meggondolatlanul el is követtem életem első lopását: óvatosan kihúztam a gombostűt, és tenyeremben tartva a már kiszáradt és alakját megőrzött lepkét, kimentem a kamrából. Közben nem éreztem mást, csak kimondhatatlan elégedettséget.

Jobbomban a lepkével lementem a lépcsőn. Egyszer csak hallottam, hogy lentről közeleg valaki, és ebben a szempillantásban feltámadt a lelkiismeretem; hirtelen rádöbbsentem, hogy loptam, és hogy aljas gazember vagyok, miközben rettegtem, hogy lelepleznek, ezért jobb kezemet, melyben rablott zsákmányomat tartottam, ösztönösen zsebre vágtam. Reszketve lassan továbbbindultam, elvetemült, gyalázatos fickónak éreztem magam, szorongva elmentem a cselédlány mellett, és kalapáló szívvel, gyöngyöző homlokkal s önmagamtól megriadva megtorpantam a bejárati ajtóban.

Azonnal tudtam, hogy nem tarthatom meg, nem szabad megtartanom a lepkét, és hogy vissza kell vinnem, és lehetőleg mindent meg nem történné kell tennem. Így hát a találkozástól és lelepleződéstől való szorongató félelem dacára gyorsan sarkon fordultam, fejvesztve felrohantam a lépcsőn, és egy perc múlva újra Emil szobájában voltam. Óvatosan előhúztam kezem a zsebemből, és a lepkét az asztalra tettem, s mielőtt láttam volna, már tudtam, hogy szerencsétlenség történt: fojtogatott a sírás, mert a nagy pávaszem tönkrement. Hiányzott a jobb elülső szárnya és a jobb csápjája, s amint óvatosan megpróbáltam kivenni zsebemből a letört szárnyat, ripityára tört, úgy hogy lehetetlen lett volna összeragasztani.

Az általam tönkretett szép és ritka állat látványa szinte még a lopás kínzó érzésénél is jobban gyötört. A fi-

nom, barna szárny hímpora ujjaimra tapadt, s a szétzakadt szárny a tenyeremben hevert: mindenemet és minden örömet feláldoztam volna, hogy cserébe újra épségben láthassam a lepkét.

Szomorúan kullogtam haza, és egész délután kis kertünkben ücsörögtem, míg aztán szürkületkor erőtettem magamon, és mindent bevallottam anyámnak. Észrevettem, hogy rettenetesen megijed és elszomorodik, de bizonyára érezte, hogy ez a vallomás bármilyen büntetésnél jobban fáj.

– Menj át Emilhez – szólalt meg határozottan –, és mondd el neki is. Ez az egyetlen, amit tehetsz, és amíg ez nem történik meg, én sem bocsáthatok meg. Ajánld fel, hogy kárpótlásul bármit kiválaszthat magának a dolgaid közül, és kérj tőle bocsánatot.

Erre bármely más társammal szemben sokkal könnyebben képes lettem volna, mint éppen ezzel a mintatanulóval. Éreztem, úgysem értene meg, és talán nem is hinne nekem. Besötétedett, lassan leszállt az ég, de képtelen voltam átmenni hozzá. Anyám a ház bejáratánál talált rám, és így szólt:

– Még ma meg kell tenned. Indulj!

És ekkor átmentem, és a földszinten megkérdeztem, merre találom Emilt, aki már jött is, és azonnal elmondta, hogy valaki összetörte a nagy pávaszemet, de nem tudja, hogy egy gazfickó, esetleg egy madár vagy a macska tette-e. Megkértem, kíséreljen fel, és mutassa meg. Felmentünk, Emil kizárta a kamraajtót, gyertyát gyújtott: az összetört lepke ott feküdt előttem a feszítődeszkán. Láttam, hogy megpróbálta rendbe hozni: a szárny darabjai gondosan szétterítve nedves itatóspa-

píron feküdtek, de menthetetlen volt, és a csáp is hiányzott.

És ekkor bevallottam, hogy én tettem, és megpróbáltam elmesélni, hogyan történt.

Emil nem őrjögött, nem kiabált velem, csak halkán füttyentett a foga közt, hosszasan és némán rám nézett, majd így szólt:

– Vagy úgy, hát ilyen alak vagy.

Felkínáltam neki minden játékomat, mivel azonban hűvös maradt, és egyfolytában megvetően nézett rám, nekiígértem az egész lepkegyűjteményemet. Ő azonban csak ennyit mondott:

– Köszönöm szépen, ismerem a gyűjteményedet, és lám, most újra kiderült, hogyan bánsz a lepkékkel.

Ebben a pillanatban nem sok hiányzott, hogy a torokának ugorjak. De hiába minden, gazember voltam, és az is maradtam, Emil pedig megvető igazságérzettel, hűvösen úgy állt ott előttem, mint maga a világrend. Még csak nem is szidott, csak nézett és megvetett.

Ekkor tapasztaltam először, hogy semmit sem tehetünk jóvá, amit egyszer elrontottunk. Elmentem, és örültem, amiért anyám nem kérdezősködött, hanem csak megcsókolt, és békén hagyott. Későbbre járt, le kellett hát feküdnöm. Előtte azonban kicsempésztem az étkezőből a nagy, barna dobozt, az ágyamra tettem és kinyitottam a sötétben. Aztán egymás után kivettem a lepkéket, és az ujjaimmal cafatokká téptem, porrá morzsoltam őket.

(1911)

Fordította: Horváth Géza